

ХЕРСОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН,
УПРАВЛІННЯ І БІЗНЕСУ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
і контрольні завдання до виконання практичних занять
з дисципліни СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

для здобувачів	2 курсу
підготовки	першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань	23 – Соціальна робота
спеціальності	231 – Соціальна робота
освітньо-професійної програми	Соціальний бізнес та соціально- економічна безпека
факультету	Міжнародних економічних відносин, управління і бізнесу

Хмельницький – 2025 р.

Методичні рекомендації і контрольні завдання до виконання практичних занять з дисципліни «Соціальна економіка» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти спеціальності 231 – Соціальна робота.

РОЗРОБНИКИ: Тарасюк А.В., доцент кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки, к.е.н., доцент.

Рецензент: Олійник Н. М., доцент кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки, к.т.н., доцент

Затверджено на засіданні кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки

Протокол № 1 від «28» 08 2025 року

Завідувач кафедри

Наталія ШАНДОВА

УЗГОДЖЕНО:

З НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ ВІДДІЛОМ

Реєстраційний номер № 72/030-03.09.2025

ВСТУП

Метою викладання навчальної дисципліни «Соціальна економіка» є формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і компетентностей, щодо використання методичного апарату та інструментарію соціальної економіки, оволодіння навичками прийняття оптимальних управлінських рішень в умовах ринкових відносин..

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей:

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

1. ЗК6. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності..

2. ЗК 10. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

3. ЗК 15. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

4. СК 1. Знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціальнопедагогічного, юридичного, економічного, медичного).

5. СК 2. Здатність аналізувати та визначати соціальні проблеми та загрози соціально-економічній безпеці і шляхи їх вирішення із застосуванням інноваційних підходів

6. СК 21. Здатність аналізувати та визначати соціальні проблеми та загрози соціально-економічній безпеці і шляхи їх вирішення із застосуванням інноваційних підходів.

Очікувані результати навчання

Внаслідок вивчення навчальної дисципліни студент повинен бути здатним продемонструвати такі результати навчання:

1 (ПРН 3). Ідентифікувати, формулювати і розв'язувати завдання у сфері соціальної роботи, інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід.

2 (ПРН 5). Теоретично аргументувати шляхи подолання проблем та складних життєвих обставин, обирати ефективні методи їх вирішення, передбачати наслідки.

3 (ПРН 6). Розробляти перспективні та поточні плани, програми проведення заходів, оперативно приймати ефективні рішення у складних ситуаціях.

4 (ПРН 8). Критично аналізувати й оцінювати чинну соціальну політику країни, соціальнополітичні процеси на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

5. (ПРН 11). Використовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки, міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин.

ПРН 24. Вміти аналізувати та визначати соціальні проблеми та загрози соціально-економічній безпеці і шляхи їх вирішення із застосуванням інноваційних підходів.

Лекції, як форма навчання, забезпечують в основному передачу лише знань засвоюваного предмету, вони повинні раціонально поєднуватися з різними видами практичних занять, на яких слід закріплювати, розширювати і поглиблювати одержані на лекції знання і виробляти вміння та навички практичної діяльності, а також контролювати хід засвоєння студентами навчального матеріалу, забезпечуючи, тим самим зворотний зв'язок викладача зі студентами.

Розроблена робоча програма з дисципліни «Підприємництво і бізнес-культура» передбачає крім лекцій, проведення практичних занять: розгляд теоретичних проблем курсу, рішення практичних завдань, розгляд конкретних ситуацій, з метою формування у студентів вмінь формувати своє бачення вирішення проблеми на основі вивчення та критичного аналізу різних точок зору вчених та практиків, навичок виконання економічних розрахунків, проведення аналітичної та дослідницької роботи.

Оцінювання знань студентів з навчальної дисципліни здійснюється на основі поточного контролю за 100-бальною системою.

Практичне заняття 1, 2

Тема 1. Основи соціальної економіки

Соціальна економіка як окремий економічний сектор виникла приблизно у середині XIX століття, що співпадає з початком зародження підприємництва як відповіді на проблеми соціальної сфери, які загострилися саме у цей період.

Концепція "соціальної ринкової економіки" знайшла найбільш послідовне втілення в моделі "соціального ринкового господарства" у післявоєнній Німеччині.

Як напрям наукових досліджень навчальна дисципліна "Соціальна економіка" виникла порівняно недавно – наприкінці XX століття. Тому значна кількість теоретичних і практичних питань перебувають на стадії вивчення.

Особливість соціальної економіки полягає в органічному поєднанні суто економічного з суто соціальним – в їх нерозривних

взаємообумовленості та взаємозалежності. Тому соціальна економіка – це економіка, орієнтована на розвиток особистості та досягнення соціального прогресу.

В економічній теорії соціальна економіка трактується як система господарювання, в основу якої закладене забезпечення соціально орієнтованого економічного зростання у взаємозв'язку з економічно орієнтованим соціальним розвитком.

У найбільш загальному вигляді соціальна економіка є системою соціально-економічних відносин, заснованих на різних формах власності, на принципах свободи підприємництва та сумлінної конкуренції, що забезпечує гідне життя населення, гарантію його соціального захисту та соціальної безпеки, на основі високого рівня розвитку економіки.

Формування і розвиток соціальної економіки відбувається за активної участі держави. Переважна більшість цивілізованих країн визначають свій статус як соціальні держави.

Стаття 1 Конституції проголошує, що Україна є суверенна та незалежна, демократична, соціальна, правова держава. У статті 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Соціальна економіка віддзеркалює кризові явища, що характерні для сучасного етапу розвитку нашої держави, негативно позначаючись на якості життя громадян.

Головною метою соціальної економіки виступає необхідність забезпечення вільного розвитку людини, гідного рівня і якості життя кожного громадянина і населення країни в цілому. Засобом досягнення такої мети є економіка, що динамічно розвивається.

МЕТА заняття – ознайомитися з принципами і функціями соціальної економіки

Структура заняття 1:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 2:

1. Тестування за темою 1.

2. Опитування по запропонованим запитанням.

Питання, що підлягають розгляду

1. Сутність, принципи та функції соціальної економіки.
2. Соціальна політика як складова соціальної економіки.
3. Суб'єкти і об'єкти соціальної політики.
4. Інститути й інструменти соціальної політики.
5. Соціальна справедливість у соціальній економіці.
6. Діагностика соціальної безпеки.
7. Людський розвиток і його оцінювання

Практичні завдання

Завдання 1

На основі публічної інформації, що оприлюднюється Державною службою статистики, проаналізуйте впродовж останніх 5 років:

1. Обсяги коштів, які держава спрямовує на реалізацію соціальної політики.
2. Структуру коштів на реалізацію соціальної політики.

Інформацію подайте у формі таблиць, діаграм, графіків.

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Сутність, принципи та функції соціальної економіки.
2. Соціальна політика як складова соціальної економіки.
3. Суб'єкти і об'єкти соціальної політики.
4. Інститути й інструменти соціальної політики.
5. Соціальна справедливість у соціальній економіці.
6. Діагностика соціальної безпеки.
7. Людський розвиток і його оцінювання

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 1 (максимально 1 бал), активність участі в обговоренні питань.

Рекомендована література: [1.с.25-87], [3, с.15-59], [5, с. 25-73]

Практичне заняття 3,4.

Тема 2. Особливості розвитку соціальної економіки

За роки незалежності закладено основу, по суті, нової системи

соціального захисту населення, яка характеризується певними особливостями:

1) позитивним зрушенням стала кардинальна зміна політики держави щодо зайнятості населення. Істотно змінились змістовність зайнятості та її організаційні форми. Зайнятість набула добровільного характеру; держава відмовилась від монопольного права на виробниче використання робочої сили. Зайнятість нині базується на новій системі механізмів, заснованих на власних інтересах людини, їх узгодженні з інтересами інших учасників виробництва. Забезпечується вільний вибір джерела доходів (у рамках чинного законодавства), що дозволяє людині здобути економічну самостійність, а це суттєво змінює ставлення до праці. Через структурні зрушення зросла мобільність робочої сили; підвищились вимоги до професійного рівня зайнятих, якості робочої сили.

Результатом усіх цих змін стало поступове формування ефективного ринку праці в Україні. На початку перехідного періоду населення найважче сприймало кардинальні зміни на ринку праці, пов'язані з втратою роботи, зростанням офіційного та вимушеного безробіття. Для зміни ситуації потрібен був не лише час, а й відповідні фінансові ресурси, тісна взаємодія всіх гілок влади й учасників соціального партнерства. Цього вдалося досягти шляхом створення державної служби зайнятості та формування механізмів фінансової підтримки безробітних;

2) з урахуванням світового досвіду в країні розпочалося впровадження нової пенсійної системи, яка зможе захистити від бідності населення похилого віку, забезпечити громадян пенсіями залежно від їх трудового стажу та розміру внесків до Пенсійного фонду; надасть можливість отримувати вищі пенсії за рахунок сплати внесків у добровільній системі недержавного страхування;

3) внутрішня суперечливість здійснюваної політики реформ, особливо в перші роки незалежності, у найбільшій мірі позначалася на зростанні бідності та поглибленні майнової диференціації. Україна відкрито заявила про проблему бідності, необхідність її подолання.

Розглядаючи напрями соціальної політики, необхідно визначитися з функціями державної та місцевої влади в соціальній сфері. Перерозподіл відповідальності з центру на місця, що відбувається зараз, багато в чому є закономірним, але стихійним і потребує чіткого методичного та юридичного забезпечення і підкріплення відповідними бюджетними угодами.

Державна влада повинна:

- визначати і законодавчо встановлювати мінімальні, гарантовані усім громадянам країни соціальні стандарти
- макроекономічну координацію основ політики, яка здійснюється в галузях соціальної сфери
- фінансувати обмежену кількість пріоритетних соціальних програм і розпоряджень фондом соціальних субвенцій, призначених для цільової
- підтримки територій, що перебувають в особливо несприятливій ситуації (наприклад, Донбас).

Сучасна система мінімальних соціальних стандартів має бути дворівневою:

- перший рівень – мінімум, який є обов'язковим по всій території України (це сфера відповідальності державної влади)
- другий рівень – регіональні соціальні стандарти, які є вищими за державні. Це перевищення забезпечується (якщо для цього є можливості) за рахунок місцевих бюджетів, позабюджетних та інших джерел.

Система соціального захисту повинна мати адресний характер, включаючи активні та пасивні заходи. Активні заходи спрямовуються на допомогу особам, які здатні поліпшити свій матеріальний стан за рахунок власної праці.

МЕТА заняття – ознайомитися з особливостями розвитку соціальної економіки

Структура заняття 3:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 4:

1. Тестування за темою 2.
2. Опитування по запропонованим запитанням.

Питання, що підлягають розгляду

1. Історичні аспекти розвитку соціальної політики та становлення соціальної економіки у світі та в Україні.
2. Характеристика моделей соціальної політики в країнах з розвинутою ринковою економікою.

3. Соціальна структура українського суспільства. Причини загострення соціальних проблем.
4. Вплив світового досвіду на побудову ефективної національної моделі соціальної політики.
5. Пріоритетні напрями розвитку соціальної політики в Україні.

Практичні завдання

Завдання 1

Опрацювати теоретичні матеріали та заповнити табл. 1.

Таблиця 1

Сучасні моделі соціальної політики

Модель соціальної політики	Американська	Шведська	Німецька	Японська	Англосаксонська	Загальноєвропейська
Характеристики, переваги, недоліки						
Що доцільно використати в Україні						

Завдання 2

Визначте основні соціальні проблеми, що виникають у результаті диспропорцій у стратифікації українського суспільства. Вкажіть раціональні, на ваш погляд, шляхи вирішення проблем.

Завдання 3

Охарактеризуйте розвиток соціальної політики в Україні, визначте етапи становлення.

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Історичні аспекти розвитку соціальної політики та становлення соціальної економіки у світі та в Україні.
2. Характеристика моделей соціальної політики в країнах з розвинутою

ринковою економікою.

3. Соціальна структура українського суспільства. Причини загострення соціальних проблем.
4. Вплив світового досвіду на побудову ефективної національної моделі соціальної політики.
5. Пріоритетні напрями розвитку соціальної політики в Україні.

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 2 (максимально 1 бал), активність участі в обговоренні питань.

Рекомендована література: [2.с.35-67], [4, с.23-99]

Практичне заняття 5,6,7

Тема 3. Поняття соціальних стандартів

Соціальні стандарти – це норми, правила, характеристики, розроблені на основі узгодження суттєвих питань з соціальної політики між більшістю зацікавлених сторін, прийняті та затверджені відповідним органом. Це певний мінімум благ цивілізації, які гарантує держава своїм громадянам. Він характеризує рівень споживання тих чи інших соціальних благ, що визнається більшістю населення або представниками певної групи людей прийнятними (нормальними) для себе.

Державні соціальні стандарти та нормативи встановлюються з метою визначення: механізму реалізації соціальних прав і державних соціальних; гарантій для громадян; пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах та послугах і фінансових ресурсів для їх реалізації.

Згідно зі ст. 1 Закону:

державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми та нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; **державні соціальні гарантії** – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, установлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму;

прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для

забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задовільнення основних соціальних і культурних потреб особистості;

соціальні норми та нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами;

нормативи витрат (фінансування) – показники поточних і капітальних витрат з бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб на рівні, не нижчому від державних соціальних стандартів і нормативів.

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються з метою:

визначення механізму реалізації соціальних прав і державних соціальних гарантій громадян, визначених Конституцією України;

визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах та послугах і фінансових ресурсів для їх реалізації.

На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, інших видів соціальних виплат і допомоги.

МЕТА заняття – ознайомитися з соціальними стандартами

Структура заняття 5:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 6:

1. Обговорення практичних завдань.
2. Опитування по запропонованим запитанням.

Структура заняття 7:

1. Тестування за темою 3.
2. Опитування по запропонованим запитанням

Питання, що підлягають розгляду

1. Соціальні стандарти та нормативи. Їхня характеристика.
2. Прожитковий мінімум як основа реалізації соціальних гарантій.
3. Бідність як соціальне явище.
4. Проблеми диференціації населення.
5. Напрями боротьби з бідністю.

Практичні завдання

Завдання 1

Оберіть та обґрунтуйте структуру раціонального споживання (табл. 2).

Таблиця 2

Структура споживання			
Структура, %	Продовольчі товари	Непродовольчі товари	Послуги
1	60	20	20
2	50	25	25
3	30	35	35
4	20	45	35
5	10	50	40

Завдання 2

Визначте розмір основних соціальних і демографічних груп населення у процесі визначення прожиткового мінімуму за 2010-2020 рр. Проаналізуйте динаміку показників.

Завдання 3

Проаналізуйте причини появи та прогресування бідності в Україні, встановіть масштаби бідності в Україні на сьогодні.

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Соціальні стандарти та нормативи. Їхня характеристика.
2. Прожитковий мінімум як основа реалізації соціальних гарантій.
3. Бідність як соціальне явище.
4. Проблеми диференціації населення.
5. Напрями боротьби з бідністю.

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 3 (максимально 2 бали), активність участі в обговоренні питань, захист *Індивідуальної роботи 1. План реформи соціальних стандартів* (максимально 10 балів).

Рекомендована література: [1.с.53-97], [3, с.43-90], [5, с.83-109],

Практичне заняття 8,9,10

Тема 4. Місце соціальної сфери в соціальній економіці

Соціальна сфера є важливим інтегральним об'єктом соціальної політики та структуроутворювальним чинником усієї господарської системи. Вона відіграє функціональну роль у житті суспільства, тобто в соціальній сфері відбувається відтворення і зміна соціальних зв'язків між людьми, умов і образу життя, можливостей задоволення соціальних потреб. Від її якісного стану залежить самопочуття, здоров'я, освіта, культура людини, що формує його творчу енергію. Ці чинники стають могутнім прискорювачем економічного зростання і визначальною умовою прогресу людського суспільства.

Соціальна сфера України перебуває в кризовому стані, який характеризується деградацією соціальної структури суспільства, збідненням населення, низькою якістю життя, виснаженням здоров'я нації, погіршенням репродуктивного потенціалу та генофонду, високим рівнем безробіття, руйнуванням освітнього й інтелектуального потенціалу країни на фоні розвалу систем освіти та підготовки кадрів, витоку кваліфікованих кадрів за кордон тощо.

Інтегральним показником продуктивності функціонування соціальної сфери та кожного з її компонентів є **показники демографічного стану суспільства**; передусім це – народжуваність, смертність, тривалість життя, міграція. За останні десять років народжуваність знизилася приблизно в два рази. На противагу народжуваності, смертність у всіх вікових групах стійко зростає. При цьому зросла частка померлих серед працездатного населення, особливо збільшилась смертність чоловіків. Серед причин смертності провідне місце належить серцево-судинним захворюванням, спричиненим такими соціальними факторами, як матеріальне та побутове неблагополуччя. На другому місті – нещасні випадки, самогубства, вбивства, отруєння алкоголем, що теж свідчить про прогрес неблагополуччя в нашому суспільстві. Слід зазначити, що зростання смертності пов'язане як з проблемами охорони здоров'я, так і з соціальними проблемами суспільства.

Зменшуються можливості молодого покоління в отриманні освіти, придбанні професії. Дестабілізація суспільства сприяє зростанню кількостей девіантних проявів: алкоголізму, наркоманії, проституції, жебракування, криміналізації суспільства.

Ще однією проблемою, що спричиняє негативний вплив на розвиток соціальної сфери, є *безробіття*, з яким зустрічається все більше верств населення. Невпорядковані трудові відносини не сприяють ефективному використанню праці та структурній перебудові. До негативних наслідків безробіття відносять: зниження рівня життя сімей, зростання соціального напруження в суспільстві, погіршення соціального самопочуття населення, втрату професійних знань, декваліфікацію робітників тощо.

Гострою проблемою також є глибока *диференціація населення за майновою ознакою, надмірна поляризація доходів*.

В умовах бюджетного дефіциту погіршується стан матеріальної бази для навчання школярів і студентів, лікувальної діяльності. У кризовій ситуації перебуває автомобільне та залізничне сполучення, особливо приміське. В останні роки все менше вводиться в експлуатацію нових об'єктів соціально-культурного призначення, значно знизився рівень відвідування населенням закладів культури та мистецтва.

МЕТА заняття – ознайомитися з місцем соціальної сфери в соціальній економіці

Структура заняття 8:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 9:

1. Обговорення практичних завдань.
2. Опитування по запропонованим запитанням.

Структура заняття 10:

1. Тестування за темою 4.
2. Опитування по запропонованим запитанням

Питання, що підлягають розгляду

1. Соціальна сфера та її складові у вирішенні соціальних проблем.
2. Планування розвитку соціальної сфери.
3. Особливості фінансування соціальної сфери.

Практичні завдання

Завдання 1

На основі опрацювання теоретичного (лекційного) матеріалу необхідно:

1. Обґрунтувати власні пропозиції щодо доцільності державного регулювання доходів населення, зокрема щодо:

- ефективності діючого механізму встановлення державних мінімальних соціальних стандартів;
- доцільності запровадження державних дотацій виробникам соціально значущих споживчих товарів і послуг для населення;
- доцільності й обґрунтованість запровадження субсидій для населення.

Завдання 2

Сформулюйте особливості фінансування соціальної сфери України на сучасному етапі та найбільш проблемні питання. Вкажіть можливі шляхи вирішення існуючих проблем? Результати занесіть у таблицю 3.

Таблиця 3

Проблеми соціальної сфери в Україні та можливі шляхи вирішення

Проблеми соціальної сфери в Україні	Можливі шляхи вирішення соціальних проблем

Завдання 3

Сформулюйте основні тенденції розвитку соціальної сфери для України, які будуть відбуватися, з вашої точки зору, у короткостроковому та довгостроковому періодах. Результати занесіть у табл. 4.

Таблиця 4

Тенденції розвитку соціальної сфери в Україні

В короткостроковому періоді	В довгостроковій перспективі

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Соціальна сфера та її складові у вирішенні соціальних проблем.
2. Планування розвитку соціальної сфери.
3. Особливості фінансування соціальної сфери.

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 4 (максимально 1 бал), активність участі в обговоренні питань.

Рекомендована література: [2.с.87-107], [4, с.93-123], [5, с.118-139],

Практичне заняття 11

РУБІЖНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА №1

Структура заняття

1. Виконання рубіжної контрольної роботи № 1

Підведення підсумків: : оцінюються результати виконання рубіжної контрольної роботи № 1 (максимально – 5 балів)

Практичне заняття 12, 13

Тема 5. Соціальний захист населення

Згідно із чинним законодавством, **соціальний захист** – це система державних гарантій щодо забезпечення прав громадян на соціальну допомогу та підтримку у зв'язку з постійною чи тимчасовою втратою працездатності, хворобою, безробіттям і в інших випадках, передбачених законодавством.

Метою соціального захисту є:

- забезпечення рівня життя непрацездатних громадян, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого державою;
- попередження соціальної напруженості в суспільстві, яка може бути зумовлена майновою, расовою, культурною, релігійною чи соціальною нерівністю.

Люди, їхнє життя та здоров'я потребують захисту у загрозливих ситуаціях будь-якого походження, не обов'язково спричинених функціонуванням соціального середовища. Це можуть бути: різні природні, екологічні чи техногенні катастрофи; війни, військові конфлікти та тероризм (гуманітарні катастрофи), які позначаються на розвитку населення регіону чи суспільства у цілому; явища, пов'язані з природним станом самої людини –

старість і невідворотна немічність. Захист людини від цих поза соціальних загроз називають *гуманітарним*.

Об'єктами соціального захисту є соціальні групи, які потребують соціального захисту. В Україні до них належать: сім'ї з дітьми та малозабезпечені сім'ї, інваліди, люди похилого віку, молодь, жінки, внутрішньо переміщені особи, бездомні, засуджені.

Система соціального захисту містить три складові: соціальну допомогу; соціальне страхування; соціальну справедливість.

Надання **соціальної допомоги** означає підвищення рівня споживання економічно слабких сімей за рахунок зниження рівня споживання економічно сильніших сімей з метою пом'якшення бідності перших. Бідніші родини будуть *бенефіціантами*, а багатші – *вкладниками* (донорами) коштів.

Соціальне страхування передбачає захист громадян від подій, які властиві суспільству загалом і не зовсім передбачувані для окремої особи. Це може бути як тривалість людського життя, так і бідність, хвороба, каліцтво тощо.

МЕТА заняття – ознайомитися з системою соціального захисту населення

Структура заняття 12:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 13:

1. Тестування за темою 5.
2. Опитування по запропонованим запитанням

Питання, що підлягають розгляду

1. Соціальний захист як система.
2. Принципи побудови системи соціального захисту в соціальній економіці.
3. Соціальний захист найбільш вразливих верств населення.
4. Пріоритетні напрями вдосконалення форм захисту соціально вразливих верств населення.

Практичні завдання

Завдання 1

Встановіть причинно-наслідкові зв'язки між соціальним захистом і соціальною безпекою? Що таке соціальна безпека людини? У чому зв'язок між соціальною безпекою та національною безпекою України? Відповідь надайте у вигляді схеми.

Завдання 2

Наведіть приклад гендерної нерівності в трудовій сфері. Яким чином цього можна уникнути? Результати занесіть у таблицю 5.

Таблиця 5

Проблеми гендерної нерівності в трудовій сфері

Проблеми гендерної нерівності	Можливі шляхи вирішення

Завдання 3

Чи достатньою, на вашу думку, та ефективною є нормативна база з питань соціального захисту населення в Україні? Які складові, з урахуванням викликів сьогодення, доцільно включити в систему соціального захисту України, окрім класичних Результати занесіть у табл. 6.

Таблиця 6

Соціальний захист населення в Україні

Соціальна проблема	Заходи соціального захисту

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Соціальний захист як система.
2. Принципи побудови системи соціального захисту в соціальній економіці.
3. Соціальний захист найбільш вразливих верств населення.
4. Пріоритетні напрями вдосконалення форм захисту соціально вразливих верств населення.

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 5 (максимально 1 бал), активність участі в обговоренні питань.

Рекомендована література: [3.с.127-147], [4, с.124-156]

Практичне заняття 14, 15

Тема 6. Напрямки соціального захисту економічно активного населення

Економічно активне населення (робоча сила) – це частина населення, яка пропонує свою працю для виробництва товарів і надання різноманітних послуг. Кількісно ця група населення складається з *зайнятих і безробітних*, які на поточний час не мають роботи, але бажають її отримати.

До *зайнятих* у складі економічно активного населення відносять осіб, які:

- виконують роботу за наймом на умовах повного або неповного робочого часу, а також іншу роботу, що приносить дохід;
- тимчасово відсутні на роботі через хворобу, відпустку, вихідні дні, страйк або з інших подібних причин;
- виконують роботу без оплати на сімейному підприємстві.

До *безробітних* відносять осіб у віці економічної активності, які в період, що розглядається:

- не мають роботи та заробітку;
- зареєстровані в органах служби зайнятості з метою пошуку відповідної роботи;
- займаються пошуком роботи, тобто звертаються в державну або комерційну службу зайнятості, до адміністрації підприємств, розміщують оголошення у пресі або роблять кроки до організації власної справи;
- готові приступити до роботи;
- проходять навчання або перепідготовку за направленням служби зайнятості.

Міжнародні стандарти рекомендують встановлювати мінімальний вік, починаючи з якого населення належить до категорії економічно активного (в Україні він становить 15 років). У деяких країнах установлюється і максимальний вік економічної активності (в Україні він становить 70 років).

Економічно неактивне населення – це та частина населення, яка не входить до складу ресурсів праці (робочої сили).

До неї належать:

- учні, студенти, курсанти, що навчаються в денних навчальних закладах; особи, які отримують пенсію за віком або на пільгових умовах; особи, які отримують пенсію у зв'язку з інвалідністю;
- особи, зайняті веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми, хворими родичами;
- особи, які не можуть знайти роботу, припинили її пошук, вичерпавши всі можливості, проте вони можуть і готові працювати;
- інші особи, яким немає необхідності працювати незалежно від джерела доходу.

В Україні діють дещо інші категорії та поняття у сфері *трудових ресурсів*, під якими розуміють частину працездатного населення, яка володіє фізичними та розумовими здібностями та знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності.

Усе населення України розподіляють залежно від віку на:

- осіб, молодших від людей працездатного віку (від народження до 16 років включно);
- осіб працездатного віку (жінки – від 16 до 60 років, чоловіки – від 16 до 60 років включно);
- осіб старше працездатного віку, з досягненням якого встановлюється пенсія за віком (в Україні: жінки – з 60, чоловіки – з 60 років).

Залежно від здатності працювати розрізняють працездатних і непрацездатних осіб (непрацездатні особи в працездатному віці – це інваліди I і II груп; працездатні особи в непрацездатному віці – це підлітки та працюючі пенсіонери за віком).

МЕТА заняття – ознайомитися з напрямками соціального захисту економічно активного населення

Структура заняття 14:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 15:

1. Тестування за темою 6.
2. Опитування по запропонованим запитанням

Питання, що підлягають розгляду

1. Сутність категорії "економічно активне населення".
2. Система соціального захисту економічно активного населення.
3. Гарантії в оплаті праці як елемент соціального захисту найманих працівників. Мінімальна заробітна плата.
4. Зайнятість населення та безробіття. Мобільність робочої сили.
5. Самостійна зайнятість у соціально орієнтованій економіці.
6. Державна підтримка самостійної зайнятості.
7. Зарубіжний досвід вирішення проблем соціального захисту економічно активного населення.

Практичні завдання

Завдання 1

Які функції повинна виконувати заробітна плата в Україні в сучасних умовах, щоб забезпечити стабільний економічний розвиток?. Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2

Яким чином, з вашого погляду, можна забезпечити зайнятість молоді після закінчення навчальних закладів. З якими проблемами стикаються молоді спеціалісти, та які основні шляхи подолання цих проблем? Результати занесіть у таблицю 7.

Таблиця 7

Проблеми з якими стикаються молоді спеціалісти в Україні

Проблеми	Можливі шляхи вирішення

Завдання 3

У чому, на вашу думку, проявляються структурні деформації зайнятості в Україні? Як їх уникнути? Результати занесіть у табл. 6.

Таблиця 6

Структурні деформації зайнятості населення в Україні

Вид деформації	Шляхи уникнення

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Сутність категорії "економічно активне населення".
2. Система соціального захисту економічно активного населення.
3. Гарантії в оплаті праці як елемент соціального захисту найманих працівників. Мінімальна заробітна плата.
4. Зайнятість населення та безробіття. Мобільність робочої сили.
5. Самостійна зайнятість у соціально орієнтованій економіці.
6. Державна підтримка самостійної зайнятості.
7. Зарубіжний досвід вирішення проблем соціального захисту економічно активного населення.

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 6 (максимально 1 бал), активність участі в обговоренні питань.

Рекомендована література: [1.с.136-172], [2, с.145-187]

Практичне заняття 16, 17, 18

Тема 7. Соціальне підприємництво

Одним з сучасних напрямів інноваційної діяльності є соціальне підприємництво, про яке у світі заговорили ще наприкінці 1990-х рр. Переваги, які виникають у разі впровадження соціального підприємництва, не усвідомлюються у повній мірі суспільством, а представники малого бізнесу ставляться з недовірою до механізмів дії цього виду діяльності. Це пов'язане з тим, що для більшості населення соціальне підприємництво асоціюється виключно з неприбутковою діяльністю, доброчинністю, волонтерством або з різновидом соціальної відповідальності бізнесу, що реалізує соціальні програми через незалежні структури.

У більшості європейських країн визнається підхід до визначення соціального підприємництва, який запропонований Європейською дослідницькою мережею (EMES). Відповідно до нього виділяють **дев'ять критеріїв**, що характеризують соціальні підприємства та які поєднані у **дві великі групи**:

економічні (виробництво товарів і послуг, незалежність або автономія від державних установ, економічні ризики, наймання працівників);

соціальні (пріоритетна орієнтація на досягнення соціальної мети, громадський характер ініціативи, демократична система управління, перерозподіл прибутку, залучення бенефіціарів).

Соціальне підприємництво – це підприємницька діяльність спрямована на інновативну, суттєву та позитивну зміну у суспільстві. Тоді як бізнесмени сконцентровані на створенні фінансового прибутку, соціальні підприємці займаються збільшенням соціального капіталу.

Згідно з Проектом Закону України "Про соціальні підприємства" **соціальне підприємництво** є суб'єктом економічної діяльності, організованим юридичною або фізичною особою підприємцем, пріоритетом якого є досягнення соціальних результатів у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, соціальних послуг і підтримки вразливих груп (безробітних, літніх людей, інвалідів тощо).

Позитивні ефекти від діяльності соціальних підприємств:

- допомога у подоланні соціальної ізоляції (зокрема, працевлаштування людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику);
- знаходження нових шляхів для реформування державних соціальних послуг;
- залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем;
- поява нових видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу в зв'язку з малоприбутковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки;
- більш ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем;
- зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів).

МЕТА заняття – ознайомитися з соціальним підприємництвом

Структура заняття 16:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 17:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 18:

1. Тестування за темою 76.
2. Опитування по запропонованим запитанням

Питання, що підлягають розгляду

1. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки.
2. Соціальні проекти та соціальне проектування.
3. Соціальна відповідальність у підприємницькій діяльності.

Практичні завдання

Завдання 1

Обґрунтуйте необхідність та послідовність фаз створення і реалізації проєкту.

1. Початкова фаза будь-якого проєкту розпочинається з процесу формування його ідеї та її обґрунтування. Розроблення ідеї проєкту передбачає виконання таких основних робіт: обґрунтування цілей проєкту на основі вивчення ринку та аналізу можливостей; попереднє оцінювання витрат на проєкт; оцінювання тривалості проєкту; визначення джерел та розмірів фінансування; визначення основних характеристик проєкту тощо.

2. Проєкт повинен: бути соціально значущим, містити посилення на нормативну базу, яка демонструватиме компліментарність проєкту з сучасною законодавчою базою; представляти цільову групу, на яку скерований проєкт та бенефіціаріїв (отримувачів вигод). 3. Мати конкретні цілі та завдання, які можна виміряти та відслідкувати доступними методами; бути специфічним – таким, що пристосований до конкретних місцевих особливостей та умов його реалізації.

4. Бути оригінальним і своєрідним; бути реальним, демонструвати можливість досягнення позитивних результатів за наявних умов.

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки.
2. Соціальні проекти та соціальне проектування.

3. Соціальна відповідальність у підприємницькій діяльності.

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 7 (максимально 2 бали), активність участі в обговоренні питань, захист *Індивідуальної роботи 2 «Обґрунтування ідеї створення суб'єкта соціального підприємництва»*. (максимально 10 балів).

Рекомендована література: [2.с.166-196], [3, с.205-227]

Практичне заняття 19, 20, 21

Тема 8. Пенсійна система в Україні

Пенсія – це державна виплата, яку надають з пенсійного фонду для матеріального забезпечення непрацездатних громадян у зв'язку з їх минулою трудовою чи іншою суспільно корисною діяльністю в розмірах, як правило, зіставних з минулим заробітком пенсіонера.

Суб'єктом пенсійного забезпечення є особа, визнана непрацездатною за віком, за медичними показниками (інвалідність), а також у зв'язку з виконанням інших, крім роботи, соціальних функцій (догляд за інвалідом I групи, дитиною інвалідом, престарілими).

Пенсійне забезпечення громадян України регулює Закон України "Про пенсійне забезпечення".

Характерні **рис**и пенсії:

- пенсія – це платіж, що проводиться державою у грошовому виразі. Існуюча сьогодні практика видачі пенсії товарами чи послугами є вимушеною тимчасовою акцією держави у перехідний період;

- указані платежі здійснюються регулярно, тобто періодично, у встановлені законом строки. Чинне законодавство передбачає щомісячну виплату пенсій;

- кошти на виплату пенсій виділяються із спеціально створених для цього джерел (страхових фондів, державного бюджету);

- розмір щомісячної пенсії залежить від трудового стажу, заробітку, умов праці. Після проведення пенсійної реформи розмір пенсії залежатиме від тривалості страхового стажу та заробітку, з якого сплачуються внески;

- пенсія призначається лише тоді, коли настає передбачений законом

страховий випадок (досягнення певного віку, інвалідність, смерть годувальника);

- участь громадян у створенні страхових фондів, з яких виплачується пенсія;

- коло осіб, які мають право на пенсію, точно окреслене в Законі та розширеному тлумаченню не підлягає. До нього належать непрацездатні громадяни, а також іноземці й особи без громадянства, котрі на законних підставах проживають на території України;

- порядок призначення та виплати пенсій регламентується нормативним актом найвищої юридичної сили – законом.

Загальними умовами пенсійного забезпечення громадян є:

настання відповідного соціального ризику:

- досягнення загального чи спеціального пенсійного віку;
- настання інвалідності внаслідок загального захворювання (травми, не пов'язаної з виробництвом чи з дитинства);
- втрата годувальника;
- наявність у особи необхідного страхового стажу.

Базовою величиною для обчислення розміру пенсій виступає заробітна плата особи. Важливою умовою для призначення пенсії є пенсійний страховий стаж. Таким вважається період, протягом якого особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню чи щомісяця сплачувала страхові внески у сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

На фінансовий актив пенсійного фонду претендують різні *категорії непрацездатних*, яких за їхнім трудовим внеском можна розподілити на три групи:

I група – працівники, які продуктивно відпрацювали необхідний трудовий стаж і дожили до пенсійного віку;

II група – працівники, які втратили свою працездатність у процесі своєї діяльності;

III група – особи, які не працювали з різних причин (діти, які втратили годувальників, інваліди з дитинства).

Спільним між ними є те, що всі вони потребують пенсійного забезпечення. Відмінності між ними полягають у тому, що представник кожної групи має різний рівень пенсійного забезпечення. Кожна група непрацездатних повинна отримати від суспільства те, що обумовлюється

законом, а саме:

– працівники *першої групи* практично зберігають можливість повноцінно жити, задовольняючи необхідні потреби. За бажанням вони можуть продовжити трудову діяльність, одночасно отримуючи пенсійні виплати;

– представникам *другої групи* необхідно задовольнити свої життєві потреби з урахуванням частки їхньої участі у трудовій діяльності. Але специфіка цієї групи полягає в тому, що існують винуватці (підприємства та організації), через яких вони стали інвалідами. Суспільство повинне компенсувати певну частку витрат, щоб інваліди могли придбати на ці кошти ліки, отримати санаторне лікування, протезне обслуговування та ін.;

– представники *третьої групи* мають право на соціальну пенсію на умовах, що визначаються в законі. Розміри їхніх пенсій визначено на рівні мінімальних виплат, що змінюються залежно від рівня заробітної плати та пенсії.

В умовах планово-адміністративної економіки організація матеріальної підтримки зазначених категорій населення забезпечувалася за рахунок дотацій з державного бюджету. Розвиток ринкових відносин вимагав більш чіткої організації діяльності із соціального та пенсійного забезпечення нужденних осіб. Ринок змусив по-новому визначити соціальний статус нужденних і відшукати нові форми розв'язання суперечностей між категоріями нужденних осіб залежно від економічних можливостей держави.

Важливим інструментом в акумулюванні та перерозподілі грошових коштів між різними категоріями населення є різного роду фонди, які виступають як самостійні фінансові або громадські структури.

За Законом "Про пенсійне забезпечення" призначаються такі трудові пенсії:

- 1) за віком;
- 2) з інвалідності;
- 3) у разі втрати годувальника;
- 4) за вислугу років

Пенсія за віком призначається за двох умов – досягнення конкретного віку та наявності на цей час необхідного стажу.

МЕТА заняття – ознайомитися з пенсійним забезпеченням в Україні

Структура заняття 19:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 20:

1. Опитування по запропонованим запитанням.
2. Обговорення практичних завдань.

Структура заняття 21:

1. Тестування за темою 8.
2. Опитування по запропонованим запитанням

Питання, що підлягають розгляду

1. Пенсійне забезпечення в Україні. Фінансовий стан Пенсійного фонду.
2. Види пенсій як соціально-економічні категорії та критерії їх призначення.
3. Змістовність і завдання реформування пенсійної системи в Україні.
4. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення населення..

Практичні завдання

Завдання 1

Чи є підстави для продовження виплати пенсії в разі втрати годувальника утриманцям, які досягли 18-річного віку і навчаються:

- на заочному відділенні навчального закладу (не працює);
- на платному підготовчому відділенні ЗВО;
- у комерційному коледжі (стипендії не отримують, самі платять за навчання);

Завдання 2

Громадянин С. Яценко отримав трудове каліцтво та був визнаний інвалідом І групи. Протягом 6 років він не міг працювати за станом здоров'я. Потім йому було встановлено III групу інвалідності. Коли С. Яценко досяг пенсійного віку, він звернувся за призначенням пенсії за віком. Чи зарахують період інвалідності до трудового стажу, що дає право на пенсію за віком?

Завдання 3

Запропонуйте модель пенсійної системи найбільш ефективна для України з урахуванням дослідження міжнародного досвіду пенсійного забезпечення? Результати занесіть у таблицю 8.

Модель пенсійного забезпечення в Україні

Існуючі проблеми	Можливі шляхи вирішення

Питання для самостійного поглибленого вивчення теми:

1. Пенсійне забезпечення в Україні. Фінансовий стан Пенсійного фонду.
2. Види пенсій як соціально-економічні категорії та критерії їх призначення.
3. Змістовність і завдання реформування пенсійної системи в Україні.
4. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення населення..

Підведення підсумків:

оцінюються результати тестування за темою 8 (максимально 1 бал), активність участі в обговоренні питань,

Рекомендована література: [3.с.196-216], [4, с.222-2245]

Практичне заняття 22**РУБІЖНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА №2*****Структура заняття***

1. Виконання рубіжної контрольної роботи № 2

Підведення підсумків:

оцінюються результати виконання рубіжної контрольної роботи № 2 (максимально – 5 балів)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна (базова)

1. Сотник І. М. Соціальна та солідарна економіка : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет,. 2022. 247 с.
2. Атаманюк Е.А., Атаманюк Р.Ф Соціальна економіка: навч. посіб. Київ: Новий Світ-2000. 2024. 204 с.
3. Дубич К.В. Історія та теорія соціального забезпечення в Україні та за кордоном. Том 1.: підруч. Київ: Магнолія 2006. 2023.272 с.
4. Андрейчук С.А. Соціологія економіки та управління: навч. посіб.. Київ: Магнолія 2006. 2024. 202 с.

Допоміжна

5. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посіб. / Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я. та ін.; за ред. Свинчук А. А. Київ : ТОВ "ПІДПРИЄМСТВО "ВІ ЕН ЕЙ". 2017. 188 с.
6. Гончарова С. Ю. Соціальне підприємництво: сутність, ознаки та місце у діяльності сучасних домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки"*. Херсон. 2017. № 27/2. С. 125–130.
7. Вишне夫ська О. А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 8. С. 42–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_8_7.
8. Булавинець В. М. Нерівність доходів населення в Україні: чинники та сучасний стан *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5870>.
9. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навч. посіб. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; Ін-т психології та соц. педагогіки, 2010. 127 с.
10. Буряченко О. Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2015_2_16.
11. Зюзін В. О. Теоретичні засади фінансового забезпечення реалізації соціальних програм в Україні та світі. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33 (1). С. 327–335. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esvu_2017_33%281%29_40.
12. Литвин О. Скільки "коштує" пенсія в Україні та інших країнах URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/skolko-stoit-pensiya-v-ukraine-i-v-raznyh-stranah-i-chto-moz-het-izmenitsya-1047146.html>.
13. Меморандум про соціальну відповідальність бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. URL: <http://www.telekritika.ua/news/2005-11-30/26424>.
14. Шаповалова Т. Соціальне підприємництво і фандрейзинг: навч. посіб. Київ : МФСА, 2016. 186 с.
15. Управління соціальним та гуманітарним розвитком: навч. посіб. 2 ч. / авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін. ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. Київ : НАДУ, 2009. 456 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. База даних «Законодавство України». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws>
2. Електронний ресурс «Фінансовий портал». URL:
<http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
3. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL :
<http://www.ukrstat.gov.ua/> .
4. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: веб-сайт:
URL: www.nbuv.gov.ua